

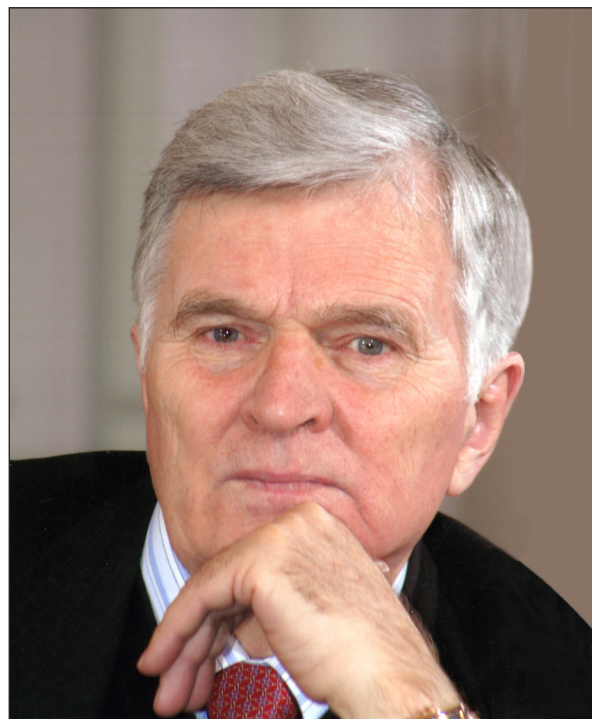
СВІТЛА ПАМ'ЯТЬ ПЕТРУ ПЕТРОВИЧУ ТОЛОЧКУ (21.02.1938 – 28.04.2024)

28 квітня 2024 р. пішов із життя Петро Петрович Толочко — видатний фахівець з археології та історії Давньої Русі, доктор історичних наук (1981), професор (1988), академік НАН України (1990), політичний, громадський і культурний діяч. У 1970 р. Петро Петрович організував Київську постійно діючу експедицію (на правах відділу), яка у 1974 р. отримала повноцінний статус відділу археології Києва. Відтоді й розгорнулися масштабні роботи в усіх історичних районах столиці — на Старокиївській горі, у «місті Ярослава», Видубичах, Клові, Китаєві, на Подолі та ін. Поступово було взято під пам'яткоохоронний контроль числені новобудови в історичній частині Києва, розроблено й затверджено археологічні заповідні та охоронні зони в місті.

Не тільки наукове, але й громадське значення мало встановлення витоків Києва, ґрунтовно розроблене П. П. Толочком у монографії «Древний Киев» (1976). Учений пов'язував корені Києва зі слов'янськими поселеннями, що виникли на рубежі V–VI ст., за часів легендарного Кия, на горах старокиївській і замковій, які, на думку вченого, засвідчували безперервний розвиток до літописних часів. Дослідник перший звернувся до демографічних проблем давнього Києва та запропонував методику обчислення населення столиці Київської Русі на основі археологічних джерел. Деякі висновки П. П. Толочка щодо походження та ранніх фаз історії міста сьогодні аргументовано критикуються, проте громадськість Києва відтоді щороку відзначає Дні Києва.

Важливим напрямом діяльності П. П. Толочка стала програма відновлення пам'яток давньоруського зодчества, які були зруйновані в 30-ті роки XX ст. Так, відновлено давні святині — церква Успіння Богородиці Пирогощі, Золотоверхий Михайлівський собор і Успенський собор Києво-Печерської лаври. Авторитет Пе-

тра Петровича став запорукою того, що згадані пам'ятки були відтворені на науковій основі.

Захистивши 1981 р. докторську дисертацію та очоливши 1982 р. відділ давньоруської та середньовічної археології (куди входив і сектор археології Києва), Петро Петрович скерував фахівців на дослідження інших давньоруських міст і містечок, городищ, некрополів, продовжив програму вивчення давньоруського села, започатковану одним із його вчителів — В. Й. Довженком, націлював колег на комплексне дослідження вузлів пам'яток, а також суцільне обстеження територій і якомога повніше картування картографування пам'яток.

П. П. Толочко концентрувався на розробці принципових проблем Києва та Давньої Русі загалом. З-поміж них — формування Києва та

Давньоруської держави, економічний і культурний її розвиток і динаміка тих процесів, демографічний потенціал, міжнародні стосунки, специфіка влади, роль князів, взаємини з кочовиками. Суттєве зростання археологічних джерел уможливило переосмислення відомих раніше, в новому світлі поставали події та факти, відомі за писемними джерелами.

П. П. Толочко створив українську школу археологів-русистів, до якої належить ціла плеяда його учнів. Серед них — члени-кореспонденти НАН України, доктори історичних наук Г. Ю. Івакін та О. П. Моця; кандидати історичних наук В. М. Зоценко, В. І. Якубовський, Б. А. Звіздецький, В. П. Коваленко, С. Р. Кілієвич, І. І. Мовчан, М. А. Сагайдак, С. Д. Панишко, П. С. Пеняк, О. В. Колибенко, О. Б. Супруненко та ін.

Загальний науковий доробок П. П. Толочка становить більше 500 друкованих праць, із яких понад 30 монографічних. За редакцією вченого вийшло чимало фундаментальних видань, монографій, наукових збірок, присвячених важливим проблемам історії та археології України. Працював головним редактором часописів «Археологія» і «Київська старовина».

Петро Петрович був одним з ініціаторів створення Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (1966), яке очолював 1989 р. Також він був президентом Укра-

їнського національного комітету візантиністів, головою Українського національного комітету міжнародної унії слов'янської археології, у 1993–1998 рр., віце-президентом НАН України з гуманітарних наук, у 1998–2006 рр. — депутатом Верховної Ради України третього й четвертого скликання, де розробив і домігся прийняття закону України «Про охорону археологічної спадщини».

Учений завжди опікувався українськими музеями — підтримував і сприяв створенню музею історії Києва, Державного історико-культурного заповідника «Стародавній Київ», був членом наглядових рад інших заповідників.

Наукова й громадська діяльність Петра Петровича відзначена високими державними нагородами: медаллю «В пам'ять 1500-летия Киева» (1982), Почесною грамотою Верховної Ради Української РСР (1985), орденом «Знак почета» (1981), трьома орденами Ярослава Мудрого 5-го, 4-го і 3-го ступенів (1998, 2002, 2013). П. П. Толочко був членом багатьох іноземних академій і спілок: Центрального Німецького інституту археології (Берлін), Академії Європи (Лондон), Всеугорського товариства археології та мистецтв (Будапешт).

Від імені Інституту археології висловлюємо щирі співчуття родині та друзям Петра Петровича.

ЗГАДУЮЧИ СОФІЮ СТАНІСЛАВІВНУ БЕРЕЗАНСЬКУ (15.05.1924 – 02.05.2024)

---

2 травня 2024 р. відійшла у вічність легенда української археології, доктор історичних наук, лауреат Державної премії у галузі науки та техніки Софія Станіславівна Березанська. Їй так і не довелося зустріти сотий рік свого життя 15 травня. Вона була свідком, жертвою репресій, а потім активною учасницею відродження української археології після епохи Розстріляного Відродження та страхіть Другої світової війни.

Шлях у науку розпочався 1943 р. у суворих степах Казахстану, де доньці спецпереселенців, що освоїла фах трактористки, вдалося знайти напівлегальну шпарину для вступу до Об'єднаного українського університету, створеного на базі Київського та Харківського

університетів у м. Кизил-Орда. Завершувала вищу освіту в Києві, а науковий поступ розпочала з відновлення археологічної експозиції в Херсонському історико-археологічному музеї (1948–1949).

Остаточне повернення до Києва було пов'язане зі вступом до аспірантури, де під керівництвом П. П. Єфіменка 1953 р. вона успішно захистила кандидатську дисертацію на тему «Пам'ятки передкіфського часу на Уманщині та їх історичне значення». Становлення С. С. Березанської як багатогранного науковця відбулося в комплексній експедиції «Великий Київ» (1946–1959). Загалом, спочатку як співробітниця, а потім керівниця невеликої дослідницької групи провела близько 40 архео-